

Я. О. Волоско

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
асистент кафедри адміністративного та інформаційного права

МІЖНАРОДНА ТРУДОВА МІГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ ЕКОНОМІКИ

© *Волоско Я. О., 2015*

Досліджено поняття та зміст трудової міграції, її сутнісні ознаки. Розкриваються чинники, що сприяють формуванню сучасних трудових міграційних потоків. З'ясовується вплив трудової міграції на стан національних економік, а також зосереджується увага на проблемних питаннях трудової міграції для України.

Ключові слова: трудова міграція, міжнародне законодавство, причини виникнення міграції, незаконна трудова міграція, демографічна ситуація, економічне підґрунтя трудової міграції, глобалізація.

Я. О. Волоско

МЕЖДУНАРОДНАЯ ТРУДОВАЯ МИГРАЦИЯ НАСЕЛЕНИЯ: ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ ЭКОНОМИКИ

Исследуются понятие и содержание трудовой миграции, ее существенные признаки. Раскрываются факторы, способствующие формированию современных трудовых миграционных потоков. Выясняется влияние трудовой миграции на состояние национальных экономик, а также концентрируется внимание на проблемных вопросах трудовой миграции для Украины.

Ключевые слова: трудовая миграция, международное законодательство, причины возникновения миграции, незаконная трудовая миграция, демографическая ситуация, экономическое основание трудовой миграции, глобализация.

J. O. Volosko

INTERNATIONAL LABOR MIGRATION: CAUSES AND CONSEQUENCES FOR ECONOMY

The article explores the concept and content migration, its essential features. Revealed factors that contribute to the formation of modern labor migration. Author analyzed the effects of migration on the development of national economies, and focuses on the problematic issues raised by labor migration for Ukraine.

Key words: labor migration, international law, the causes of migration, illegal labor migration, the demographic situation, the economic background of migration, globalization.

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. проблеми міжнародної трудової міграції набувають першочергового теоретичного і практичного значення з огляду на декілька чинників. По-перше, в результаті гострих демографічних проблем у промислово розвинених країнах створюються диспропорції на ринках праці. Внаслідок цього не лише розвиток, але й саме

функціонування економіки стає неможливим без залучення трудових мігрантів. По-друге, збільшення тривалості життя, зменшення народжуваності та значні витрати на пенсійне утримання завдають значної шкоди бюджетам промислово розвинених країн. Натомість, імпортуючи платників податків, старіючі суспільства полегшують для себе податковий тиск. По-третє, міжнародна трудова міграція багато в чому нівелює негативні наслідки масштабної реструктуризації, що відбувається в багатьох країнах світу і супроводжується збільшенням кількості безробітних, загостренням проблем бідності та економічної нерівності. По-четверте, міжнародна трудова міграція супроводжується потужними потоками грошових переказів мігрантів, допомагає у боротьбі з бідністю, сприяє використанню додаткових джерел фінансування країн, що розвиваються. По-п'яте, міжнародна трудова міграція позитивно впливає на стабільність функціонування фондових ринків.

Аналіз дослідження проблеми. У розробленні різних аспектів міграційних проблем та тих, що безпосередньо стосуються трудової міграції, значний внесок зробили такі українські вчені, як Н. Бортник, М. Долішній, С. Дорогунцов, А. Доценко, Я. Жупанський, А. Загробська, Ф. Заставний, С. Копчак, Ю. Корчак-Чепурківський, Е. Лібанова, О. Малиновська, В. Онікієнко, Т. Петрова, Ю. Пітюренко, С. Пирожков, О. Піскун, І. Прибиткова, М. Птуха, Ю. Римаренко, У. Садова, В. Стешенко, С. Стеценко, В. Товкун, О. Хомра, О. Шаблій, М. Шаленко, Л. Шепотько та інші.

Метою цієї статті є дослідження причин та наслідків міжнародної трудової міграції, яка є найважливішим компонентом глобального розвитку, і водночас є загрозливим викликом міжнародній та національній безпеці.

Виклад основного матеріалу. Тісний взаємозв'язок міграції і розвитку економіки підтверджується значним історичним досвідом. Беззаперчим він є і сьогодні. Однак на сучасному етапі характер цього взаємозв'язку значно складніший і багатоаспектніший і доволі часто неоднозначний. Багатогранність сучасних міграційних процесів у контексті глобального розвитку зумовлює необхідність вироблення нових концептуальних підходів до дослідження проблеми трудової міграції, що допоможе здійснити еволюцію міграційної політики, нівелювати негативні наслідки та розкрити потенціал розвитку, закладений в трудовій міграції [1, с. 5, 6].

Для сучасної України питання впливу трудової міграції на розвиток економіки держави залишається доволі актуальним, адже адміністративно-правове регулювання процесів трудової міграції, які мають свої особливості в період економічних перетворень, є важливою складовою соціальної політики української держави. За роки державної незалежності України характер, обсяги, склад та спрямованість внутрішніх і зовнішніх трудових міграційних потоків у зв'язку з трансформацією соціально-економічних відносин, демократизацією суспільного життя, спрощеністю процедур виїзду за кордон та зміни місця проживання, економічною кризою та падінням життєвого рівня населення зазнали суттєвих змін та набули нового значення. Вони відображаються насамперед у зменшенні інтенсивності трудових міграцій всередині окремих регіонів держави та на міжрегіональному рівні, значному впливі населення за межі держави, формуванні потужних і постійних потоків зовнішньої трудової міграції.

Натомість сучасні процеси трансформації економіки, що супроводжуються доволі складною фінансовою ситуацією, спричиненою багатьма чинниками, вимагають оцінки ролі трудової міграції в процесі становлення економіки держави, її впливу на суспільний розвиток, аналізу сучасного стану адміністративно-правового регулювання трудової міграції на основі накопиченого міжнародного досвіду, що дало б змогу виробити рекомендації для формування міграційної політики, яка сприяла б максимальному поєднанню трудової міграції з цілями економічного розвитку України.

У контексті нашого дослідження передусім необхідно з'ясувати глибинну суть та основні причини міграційних процесів загалом. Оскільки, як свідчать наукові дослідження та практичний досвід багатьох розвинених країн світу, чисельність населення та трудові ресурси, їх статево-віковий склад формуються і за рахунок природного приросту, і завдяки міграціям населення.

Рух – невід’ємна ознака і спосіб існування населення. Поряд із природним рухом – його безперервним відтворенням під час зміни поколінь – в науці визначають ще просторовий (міграційний) та соціальний рухи. Усі три різновиди руху суттєво впливають на розміри, структуру та динаміку населення будь-якої країни, забезпечуючи його постійну взаємодію з усіма іншими суспільними підсистемами. Без постійного руху населення неможливий його розвиток – безперервна кількісна та якісна зміни, що у результаті зумовлені рівнем розвитку продуктивних сил і виробничих відносин.

Міграції у широкому розумінні – це переселення, переміщення населення, безпосередньо пов’язане зі зміною місця проживання або з регулярним поверненням до нього; це складне соціально-економічне явище. Характер, напрями та інтенсивність міграцій визначаються насамперед зміною структури економіки та продуктивних сил, соціальною та трудовою мобільністю населення.

Водночас слід зазначити, що трудові мігранти – це тип мігрантів, які перетинають внутрішні та міжнародні кордони у пошуках роботи або з метою придбання чи продажу невеликих партій товару. Головні причини, що спонукають людей до такої міграції: безробіття, багатомісячні затримки з виплатою заробітної плати, її мізерні розміри, зубожіння населення тощо. Найчастіше мігрантами стають некваліфіковані або низькокваліфіковані робітники, які мають низький статус у суспільстві. Проте трудовими мігрантами можуть стати і професіонали, які мають дефіцитну професію, вищу освіту та навіть вчені ступені. Трудові мігранти поділяються на три великі групи: а) ті, які покидають країну проживання назавжди; б) ті, які працюють в іншій країні тривалий час; в) так звані трудові туристи, які перетинають кордони на короткий час (на кілька днів чи місяців).

Як правило, трудові мігранти прямують до розвинених країн Західної Європи та Північної Америки. Зростання їх чисельності породжує безліч політико-правових, соціально-економічних, мовно-культурних та інших проблем, що часто призводить до посилення антиімміграційних настроїв серед певної частини населення приймаючих країн, які змушені обмежувати наплив мігрантів та посилювати за ними нагляд і контроль. Уряди багатьох західних країн та міжнародних організацій виступають за створення системи впорядкованої, контрольованої та планової трудової міграції [2, с. 345–347].

Із поняттям “трудова міграція” тісно пов’язана міграція економічна. Це переселення мешканців із соціально-економічних причин, унаслідок погіршення умов життя і праці, які призводять до бідності та злиденності широких мас, водночас спричиняючи масове розшарування в суспільстві, що створює підґрунтя для поляризації та протистояння, конфліктів і суперечностей.

За напрями та спрямуванням, а також категоріями населення, які беруть у ній участь, економічна міграція поділяється на підкласи, або різновиди. Наприклад, сезонна або трудова міграція, що має на меті поліпшення умов проживання завдяки вищій оплаті праці за тимчасовим або постійним наймом. Економіку, яка диктує політичні рішення, покладено в основу економічної міграції, що може спрямовуватися з села до міста, від району в обласний центр, з однієї держави в іншу.

З-поміж причин економічної міграції в науковій літературі називають такі: а) соціально-економічна криза; б) спад виробництва і криза народного господарства; в) реформаційні прорахунки та невдачі, що настають у результаті політичних нововведень; г) відмивання “тіньових капіталів”, що вимагає їх міграційного руху у міждержавному просторі; д) загострення економічних протиріч і соціальних суперечностей; е) скорочення ринку праці, що призводить до масового безробіття та міграційних зрушень.

Цей перелік можна продовжувати, але й наведене засвідчує економічну міграцію як наслідок соціально-економічних потрясінь [2, с. 217].

Розвиток сучасних ринкових відносин зумовлює активізацію територіальних переміщень населення. Саме процеси міграції виявились у наш час окремим і специфічним, але разом із тим і доволі ефективним чинником формування національного ринку праці в багатьох країнах світу.

Причини міграції можуть бути різні: економічні, національні, релігійні, політичні, екологічні. Особливе місце серед причин і мотивів міграції населення посідає якість навколишнього середовища, стихійні лиха, низький рівень економічного розвитку того чи іншого регіону, галузева структура народного господарства, наявність розгалуженої транспортної мережі, розвиток соціальної інфраструктури (можливості отримання освіти, культури, підвищення матеріального добробуту тощо).

Міграційні переміщення населення безпосередньо впливають на розвиток трудового потенціалу. Оскільки суб'єктами трудової міграції є переважно люди з високою працездатністю, то в місцях їх виїзду відбувається зменшення чисельності та погіршення якості структури трудових ресурсів; водночас у тих місцях, куди прибувають мігранти, доволі часто спостерігається загострення демографічної ситуації. Здебільшого міграції призводять до зміни географічного розміщення населення, його густоти та заселеності території, а також супроводжуються зростанням або скороченням чисельності населення, зміною його статево-вікового, сімейного та етнічного складу, соціальної структури територіальних спільнот і у місцях виїзду, і в місцях поселення мігрантів.

Необхідно пам'ятати, що характер впливу сучасних міграційних потоків на демографічну ситуацію та стан трудових ресурсів залежить і від кількісного, і від якісного складу мігрантів, причому наслідки міграції населення оцінюються і з боку вибуття, і з боку прибуття. Різниця між чисельністю населення, котре виїхало, і чисельністю того, яке прибуло, становить механічний приріст населення.

Зміни в характері вітчизняних міграційних процесів зумовлені цілим комплексом чинників: скороченням обсягів матеріального виробництва, національними інтересами, екологічними негараздами, “гібридною” війною, нав'язаною Україні Російською Федерацією та ін.

Сучасні міграційні процеси не лише суттєво змінюють загальний обсяг пропозиції робочої сили на регіональних ринках праці, але й докорінно впливають на її якість через неоднакову участь у трудовому міграційному русі носіїв різних якісних характеристик.

Отже, можемо констатувати, що трудові міграції населення України – це складний процес, що здійснюється під впливом і економічних, соціальних, демографічних, психологічних, і політичних, нормативно-правових та інших чинників.

Натомість, слід зауважити, що поняття трудової міграції може бути визначено чіткіше, з урахуванням того, що найповніше визначення трудової міграції повинно враховувати низку ознак і характеристик, які з необхідною точністю окреслюють цей вид переміщення людських мас, а саме як рухливість робітників, що вчиняється добровільно з метою продажу робочої сили на певний строк.

Згідно з класифікацією ООН, трудовими мігрантами вважаються особи, які прибувають в країну в'їзду з метою пошуку оплачуваної роботи на строк, що не перевищує 1 року. Водночас, найзагальніше визначення трудового мігранта подав І. В. Івахнюк, який вважає, що ним є: “особа, яка здійснює міждержавне територіальне переміщення (міжнародну міграцію) з метою зміни місця проживання і роботи, назавжди або на визначений строк (від 1 дня до декількох років)” [3, с. 14].

У документах Міжнародної організації праці (МОП) виділяються такі основні категорії трудових мігрантів, як: сезонні трудові мігранти; трудові мігранти, що пов'язані з реалізацією проекту; трудові мігранти, які працюють за контрактом; тимчасові трудові мігранти; облаштовані трудові мігранти; висококваліфіковані трудові мігранти. При аналізі трудових мігрантів також необхідно враховувати особливі категорії економічно активних трудових мігрантів: стажерів, студентів. Окрім того, необхідно враховувати той факт, що тим особам, які прийняли рішення про постійне проживання за кордоном, а також біженцям також надається право на трудову діяльність. А переважна більшість нелегальних мігрантів є також трудовими мігрантами, що формують “нелегальний ринок праці”.

Трансформаційні процеси, що відбуваються в сучасній Україні і спрямовані на побудову соціально орієнтованої ринкової економіки з її демократичним устроєм і цивілізованими духовними цінностями, вимагають радикального перегляду принципів формування та структурування напрямів використання можливостей ринку праці. Проте слід пам'ятати, що ринкові перетворення в країні та окремих її регіонах супроводжуються негативними соціально-економічними наслідками, зокрема звуженням сфери регламентованої зайнятості та надмірним розширенням нерегламентованої, наявністю масштабного прихованого безробіття та незайнятості населення. Офіційна статистика ще в 2004 році нараховувала в країні понад 1,5 млн. безробітних [4, с. 59–68].

Натомість, за повідомленням УНІАН, згідно з даними Держстату, рівень безробіття в Україні в січні зріс до 2 % порівняно з 1,9 % на початок 2015 року. Згідно з повідомленням, в абсолютних цифрах кількість безробітних в Україні в січні становила 525 тис. осіб, з яких 415 тис. отримують допомогу з безробіття. Конкурс на одне вакантне місце знизився до 13 осіб проти 15 осіб станом на 1 січня 2015 року [5].

За таких умов роль і значення трудової міграції щодо формування національного ринку праці та його регіональних сегментів проявляється по-особливому, оскільки трудова міграція в областях та на міжрегіональному рівні, тобто переселення з метою пошуку нових робочих місць в умовах затяжної економічної кризи ще остаточно не склалася. Серед закономірностей, які регулюють розвиток трудових міграційних процесів в ринковому середовищі, найсуттєвішими є пріоритетність економічних чинників при формуванні і внутрішньорегіональних, міжрегіональних і зовнішніх трудових міграційних потоків.

Наявність прогалів у вітчизняному законодавстві щодо правового регулювання міграційних процесів робочої сили дає підстави для переміщення трудящих-мігрантів у держави з вищим економічним, політичним та законодавчим рівнем розвитку. Можна погодитися з думкою О. Топчієва, що “сучасні трудові міграції зумовлені нерівністю соціально-економічного розвитку одних країн та лібералізацією доступу іноземної робочої сили в інші країни” [6].

У 2004 році Україна підписала Європейську конвенцію про правовий статус трудящих-мігрантів [7]. Положення цієї конвенції обов'язково мають бути враховані при укладанні колективного договору, якщо на підприємстві є працівник-мігрант.

Можна погодитися з твердженням, що створення належних критеріїв у сфері праці для працівників-мігрантів можливе лише за умови сталого регулювання відносин у сфері праці українців. Однак швидкий розвиток процесів євроінтеграції вимагає одночасного вдосконалення питань у законодавчому регулюванні праці і українських працівників, і мігрантів [8].

Формування економіки відкритого типу, скасування монополії держави на проведення зовнішньоекономічної діяльності, прагнення до утвердження України як країни з ринковою економікою стали вихідним моментом щодо включення України у світові міграційні процеси, зокрема з країнами Європейського Союзу. Необхідно зазначити, що сьогодні згадані процеси для України є доволі складними та суперечливими через неврегульованість низки соціальних, економічних і правових питань. Їх якнайшвидше вирішення повинно створити передумови для повноцінної адаптації України до стандартів Європейського Союзу.

Вагомим кроком у цьому напрямі стала Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, в розділі III якої під назвою “Юстиція, свобода та безпека” міститься низка статей, що присвячені міграції загалом та трудовій міграції зокрема [9].

Так, ст. 16 вказаної Угоди “Співробітництво у сфері міграції, притулку та управління кордонами” містить положення про те, що:

1. Сторони підтверджують важливість спільного управління міграційними потоками між їхніми територіями та надалі розвиватимуть всеохопний діалог щодо всіх питань у сфері міграції, зокрема нелегальної міграції, легальної міграції, незаконного переправлення осіб через державний кордон та торгівлі людьми, а також включення проблемних питань у сфері міграції до національних стратегій економічного та соціального розвитку регіонів, звідки походять мігранти. Такий діалог ґрунтується на основоположних принципах солідарності, взаємної довіри, спільної відповідальності та партнерства.

2. Згідно з відповідним законодавством ЄС та чинним національним законодавством, співробітництво буде зокрема зосереджуватись на:

а) подоланні причин виникнення міграції, активно використовуючи можливості співробітництва у цій сфері з третіми країнами та в межах міжнародних форумів;

б) спільному запровадженні ефективної та превентивної політики щодо боротьби з нелегальною міграцією, незаконним переправленням нелегальних мігрантів через державний кордон та торгівлею людьми, зокрема щодо методів боротьби з організованими злочинними групами, що незаконно переправляють нелегальних мігрантів через державний кордон та торгують людьми, а також захисту жертв таких злочинів;

в) запровадженні всеохопного діалогу з питань притулку, зокрема стосовно практичних аспектів реалізації Конвенції ООН про статус біженців 1951 року, Протоколу щодо статусу біженців 1967 року та інших відповідних міжнародних документів, а також шляхом забезпечення поваги принципу “невислання”;

г) правилах щодо доступу, забезпечення прав та статусу осіб, яким надано доступ, гідному поведженні та інтеграції іноземців, які проживають на законних підставах;

д) подальшому розвитку оперативних заходів у сфері управління кордонами.

е) співробітництво у сфері управління кордонами може включати, *inter alia*, навчання, обмін найкращими практиками, зокрема технологічні аспекти, обмін інформацією з дотриманням встановлених правил та, у разі потреби, обмін офіцерами зв'язку.

е) зусилля Сторін у цій сфері будуть спрямовані на ефективну імплементацію принципу інтегрованого управління кордонами.

ж) посиленні рівня безпеки документів;

з) розвитку ефективної політики повернення, зокрема у її регіональному вимірі;

и) обміні поглядами щодо нелегального працевлаштування мігрантів [9].

Не менш важливою є ст. 17 названої Угоди “Поводження з працівниками”, в якій задекларовано, що:

1. Відповідно до законів, умов та процедур, що застосовуються у державі-члені та в ЄС, ставлення до працівників, які є громадянами України та які законно працевлаштовані на території держави-члена, має бути вільним від будь-якої дискримінації на підставі громадянства стосовно умов праці, винагороди або звільнення порівняно з громадянами цієї держави-члена.

2. Україна відповідно до законів, умов та процедур, що застосовуються на її території, повинна забезпечити ставлення, згадане у пункті 1 цієї статті, до працівників, які є громадянами держави-члена та на законних підставах працевлаштовані на її території [9].

Заслужують на увагу положення ст. 18 “Мобільність працівників”, в якій зазначається, що:

1. Беручи до уваги ситуацію на ринку праці держав-членів згідно з їхнім законодавством та відповідно до норм, чинних у державах-членах та в ЄС, у сфері мобільності працівників:

а) існуючі можливості доступу до зайнятості для українських працівників, надані державами-членами згідно з двосторонніми договорами, мають бути збережені та, у разі можливості, покращені;

б) інші держави-члени повинні вивчити можливість укладання подібних договорів.

2. Рада асоціації зобов'язується розглянути можливість надання інших більш сприятливих положень у додаткових сферах, зокрема можливості доступу до професійного навчання, згідно із законами, умовами та процедурами, чинними у державах-членах та в ЄС, при цьому беручи до уваги ситуацію на ринку праці у державах-членах та в ЄС [9].

Висновки. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про те, що міграційні процеси істотно впливають на різні аспекти суспільного життя, явища, що безперервно відбуваються в політиці та економіці, ідеології, релігії, культурі, моральності тощо. З огляду на це, Україна зацікавлена виробити таку політику у сфері міграційних правовідносин, яка була б спрямована на ефективне, з максимальним використанням переваг, що надаються трудовою міграцією, вирішення першочергових завдань суспільства.

Сучасна міграційна політика також має бути спрямованою на економічні, інвестиційні процеси, що мали б призвести до підвищення попиту на українському ринку праці.

1. Глуценко Г. И. *Миграция и развитие* / Г. И. Глуценко, В. А. Пономарев. – М.: ЗАО “Издательство “Экономика”, 2009. – 454 с. 2. *Міграційні процеси у сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика: енциклопедія* / уряд. Ю. І. Римаренко; за ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. 3. Ивахнюк И. В. *Международная трудовая миграция* / И. В. Ивахнюк. – М., 2005. – С. 14. 4. Петрова Т. *Державна політика в сфері зайнятості населення: досягнення і проблеми* / Т. Петрова // *Зайнятість та ринок праці*. – 2004. – Вип. 19. – С. 59–68. 5. Дані взято з Інтернет-сайту. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [<http://economics.unian.ua/soc/1057155-riven-bezrobittya-v-ukrajini-u-lyutomu-zberigsya-na-rivni-2.html>]. 6. Топчієв А. Г. *Основи суспільної географії: навчальний посібник* / А. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с. 7. *Про ратифікацію Європейської конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів: Закон України від 16 березня 2007 року* // *Відомості Верховної Ради України*. – 2007. – № 21. – Ст. 290. 8. *Порядок оформлення іноземцям та особам без громадянства дозволу на працевлаштування в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.11.1999 р. № 2028*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [zakon.rada.gov.ua/laws/show/2028-99-n]. 9. *Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 20.05.2015 р.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/ru/publish/article?art_id=246581344].